

‘Cultuur van en voor iedereen’? Culturele diversiteit en cultuurparticipatie in de migratiesamenleving

Susanne Janssen en Marc Verboord

Introductie

Cultuurbeleid beoogt traditioneel de juiste voorwaarden te scheppen voor een samenleving waarin mensen kunnen participeren in culturele activiteiten die als waardevol worden gezien. De vormgeving van het cultuurbeleid verschilt van periode tot periode. Dit hangt samen met veranderende opvattingen over wie bepaalt wat waardevol is, en hoe actief deelname hieraan moet worden gestimuleerd (Pots, 2010), maar zeker ook met transformaties in de bevolkingssamenstelling als gevolg van migratie. De komst van nieuwe Nederlanders uit de voormalige koloniën Indonesië, Suriname en de Nederlandse Antillen en arbeidsmigranten uit (met name) Turkije en Marokko heeft de samenleving in de tweede helft van de twintigste eeuw diverser gemaakt, en zowel nieuw cultureel aanbod als nieuwe behoeftes gecreëerd. Sinds de late jaren tachtig is de groep inwoners met een migratieachtergrond zowel in omvang als in verscheidenheid sterk toegenomen (Jennissen et al., 2018) en inmiddels heeft een kwart van de Nederlanders een migratieachtergrond (CBS, 2021).

Dat de toegenomen diversiteit van de Nederlandse samenleving consequenties heeft voor cultuurbeleid wordt in principe al langer erkend. Toch bestaat er opmerkelijk weinig onderzoek naar het perspectief van migrantengroepen. Deze bijdrage begint met een korte schets naar culturele diversiteit in het Nederlandse cultuurbeleid en bevindingen uit cultuurdeelnameonderzoek. Aan de hand van recent onderzoek¹ zoomen we vervolgens in op hoe verschillende herkomstgroepen het culturele aanbod ervaren en hoe een diverser aanbod gerealiseerd kan worden, waarin uiteenlopende groepen zich kunnen herkennen.

Cultuurbeleid en culturele diversiteit sinds 1980

Cultuurbeleid dat expliciet inspeelt op de groeiende migratiegerelateerde diversiteit van de Nederlandse samenleving gaat al ongeveer veertig jaar terug. Er zijn echter duidelijke accentverschuivingen in de uitgangspunten, doelstellingen, termen, en instrumenten waarmee opeenvolgende bewindspersonen de culturele diversiteit van de Nederlandse bevolking verdisconteren in hun beleid (Delhaye, 2017).

De nadruk ligt aanvankelijk vooral op de emancipatie en integratie van ‘migranten’ ‘met behoud van de eigen identiteit en cultuur’ en het vergroten van wederzijds begrip tussen ‘migranten’ en ‘autochtone’ Nederlanders (WVC, 1982). Enige tijd later ontstaat ook aandacht voor de intrinsieke kwaliteit van de cultuuruitingen van migranten (WVC, 1987;

---

¹ Vanuit het INVENT-project (Janssen et al., 2020), is in het voorjaar 2021 een enquête gehouden over cultuurbeleving en cultuurparticipatie onder representatieve bevolkingssteekproeven in Nederland en acht andere Europese landen. Het INVENT-project heeft financiering ontvangen van het Horizon 2020 onderzoeks- en innovatieprogramma van de Europese Unie onder subsidieovereenkomst nr. 870691.

WVC/D'Ancona 1990) en voor 'interculturaliteit', de ontmoeting en het samenspel tussen verschillende culturen (OCW/Nuis, 1996).

Rond de eeuwwisseling wordt afstand genomen van het idee dat dat cultuurbeleid in dienst moet staan van integratiebeleid gericht op assimilatie (Bos, 2011). In *Ruim baan voor culturele diversiteit* (OCW/Van der Ploeg, 1999) en *Cultuur als confrontatie* (OCW/Van der Ploeg, 2000) wordt gesteld dat de cultuursector geen recht doet aan de ingrijpende veranderingen door aanhoudende migratiestromen in Nederland, maar de trekken vertoont van een 'monocultuur'. Jongeren, minder draagkrachtigen, maar vooral 'allochtone' bevolkingsgroepen zouden worden uitgesloten van deelname aan de gesubsidieerde cultuur, als makers en als publiek. Culturele diversiteit zou daarom hoognodig meer ruimte moeten krijgen in het culturele veld en geïntegreerd moeten worden in het beleid en aanbod van culturele instellingen. De bevordering van de cultuurdeelname van 'culturele minderheden' wordt een beleidspeerpunt en culturele instellingen krijgen de opdracht om ook deze groepen te bereiken.

De praktijk blijkt echter weerbarstig. De diversiteitsambities worden afgezwakt in daaropvolgende beleidsplannen (OCW/Van der Laan, 2003; OCW/Plasterk, 2007). Tien jaar later is de diversiteit van de Nederlandse samenleving nog altijd onvoldoende zichtbaar in de zogeheten vier P's – publiek, programmering, personeel en partners – van de publieke culturele instellingen. Dit leidt tot een pleidooi voor de invoering van een code culturele diversiteit door de culturele sector (LAGroup, 2009). OCW-minister Plasterk neemt die aanbeveling over, waarna een aantal culturele koepelorganisaties en instellingen het voortouw neemt en in 2011 de eerste *Code culturele diversiteit* lanceert.² In diezelfde periode verdwijnt culturele diversiteit echter naar de achtergrond in het cultuurbeleid. Onder invloed van de rechts-populistische wind die is gaan waaien, nemen ook andere politieke partijen steeds vaker afstand van het diversiteitsdenken en komt de nadruk te liggen op de bevordering van nationale cultuur en identiteit (OCW/Zijlstra, 2011).

Nadien keert culturele diversiteit weer terug op de beleidsagenda (OCW/Bussemaker, 2015), maar minder prominent dan voorheen. In *Cultuur in een open samenleving 2020-2024* (OCW/Van Engelshoven 2018) gaat het stimuleren van 'diversiteit in het culturele veld' door aandacht voor 'nieuwe kunstvormen en nieuwe generaties' hand in hand met de invoering van het Wilhelmus als verplichte leerstof en het bevorderen van kennis van de nationale cultuur, geschiedenis, waarden en vrijheden. De *Code culturele diversiteit* wordt herzien en omgedoopt in een *Code Diversiteit en Inclusie* (2019).³ Waar *Cultuur als confrontatie* (2000) en de eerste *Code culturele diversiteit* (2011) zich richtten op diversiteitsbeleid in etnisch-culturele zin, draait het in *Cultuur in een open samenleving* (2018) en de herziene Code (2019) om diversiteit in brede zin. Het bevorderen van *culturele* diversiteit is nu onderdeel van een veel ruimere – en politiek minder beladen – doelstelling van 'inclusiviteit'. Deze betreft niet alleen burgers met een 'andere culturele achtergrond', maar ook allerlei andere vormen van diversiteit gebaseerd op bijvoorbeeld geslacht, leeftijd, seksuele oriëntatie, opleiding, sociaaleconomische status en beperking. Een dergelijke multidimensionale benadering verkleint het risico dat het complexe diversiteitsvraagstuk 'geëtniseerd' wordt (zie hoofdstuk 5). Het blijft echter zaak om bij de aanpak van sociale ongelijkheid in de cultuursector een open blik te houden voor etnisch-culturele diversiteit om te voorkomen dat hiermee

---

²<https://vnpf.nl/media/files/codeculturelediversiteit.pdf>.

³ <https://codedi.nl/wp-content/uploads/2021/12/Code-Diversiteit-en-Inclusie-NL.pdf>.

samenhangende patronen van uitsluiting veronachtzaamd worden onder het mom van 'kleurenblindheid' (zie hoofdstuk 5).

Figuur 1. Zomercarnaval in Rotterdam⁴

Cultuurdeelname en culturele achtergrond

Het Nederlandse cultuurbeleid heeft een dubbele taak, die is verankerd in de Wet op het specifiek cultuurbeleid.⁵ Enerzijds moet de overheid zorgen voor een kwalitatief hoogstaand en gevarieerd cultureel aanbod. Debatten en controverses in de cultuursector betreffen meestal deze pijler van het beleid. Ze richten zich bijvoorbeeld op de toekenningscriteria voor subsidies of de keuzes en selecties van adviescommissies en subsidieverstrekkingen. Minstens zo belangrijk is echter de tweede beleidspijler. Om redenen van representativiteit, rechtvaardigheid en legitimiteit moet de overheid ook bevorderen dat alle bevolkingsgroepen kunnen genieten van het cultuuraanbod en zich erin kunnen herkennen.

Deze laatste doelstelling blijkt in de praktijk bijzonder lastig te realiseren. Mensen die minder opleiding hebben genoten, over minder financiële middelen beschikken, of een andere culturele achtergrond hebben, maken minder gebruik van vrijwel alle onderdelen van het met overheidssteun gerealiseerde culturele aanbod. Ook jongeren voelen zich vaak minder aangetrokken tot zogeheten 'gecanoniseerde', 'hogere' cultuuruitingen zoals klassieke concerten of kunsttentoonstellingen, die een belangrijk onderdeel vormen van dit aanbod. Naast alle politieke accentverschuivingen is een belangrijke constante in het cultuurbeleid daarom het streven naar een grotere cultuurparticipatie van lager opgeleiden, jongeren en mensen met een andere culturele achtergrond.

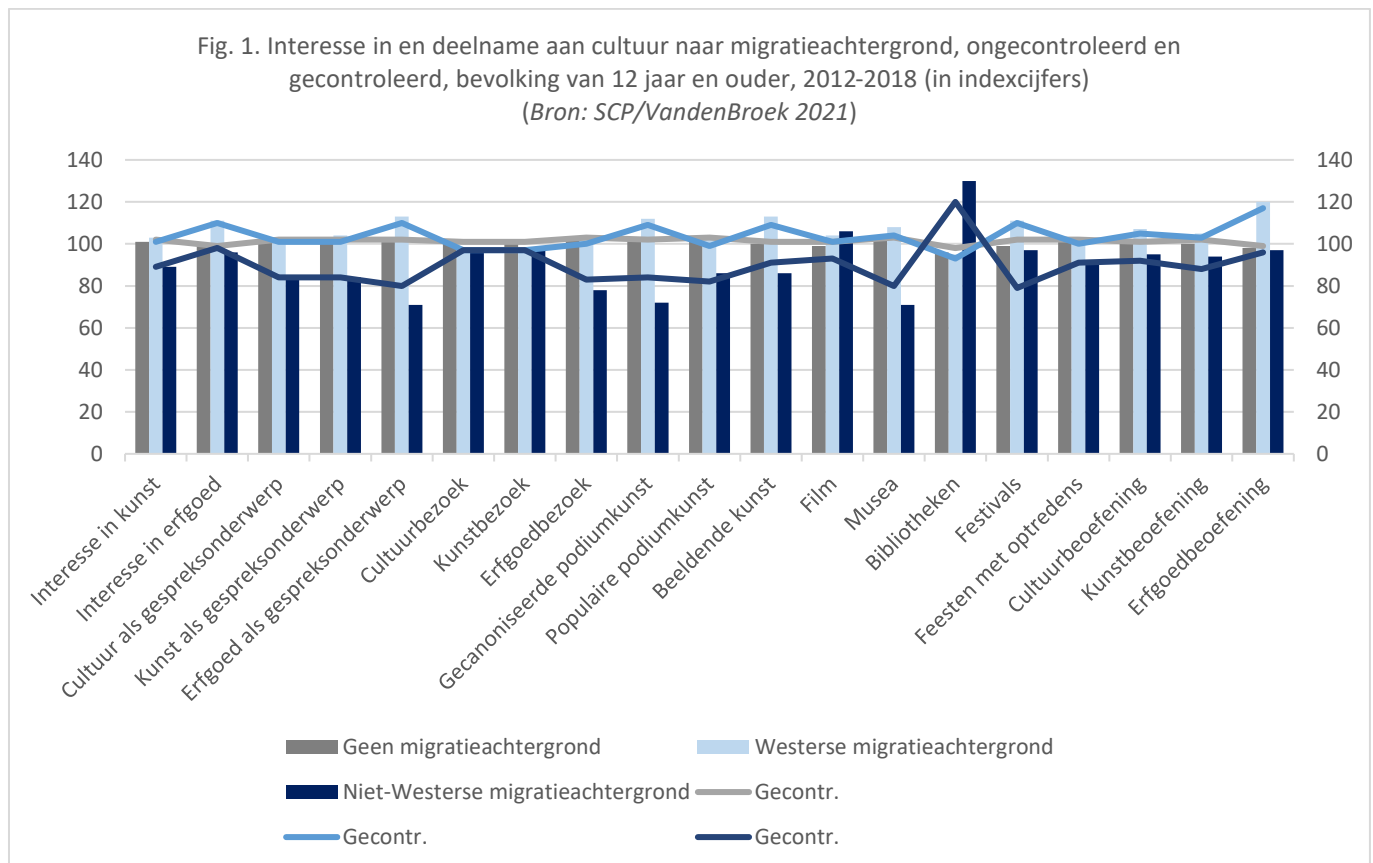
---

⁴Bron: www.istockphoto.com/nl/foto/rotterdam-summer-carnival-deelnemers-dansen-toeschouwers-landschap-nederland-gm1299643682-392205870.

⁵ <https://wetten.overheid.nl/BWBR0005904/2016-07-01#HoofdstukII>.

In lijn met deze doelstelling monitort het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) sinds 1995 de ontwikkeling van de cultuurparticipatie van mensen met een andere culturele achtergrond.⁶ De aandacht richt zich primair op Nederlanders met een Antilliaanse, Surinaamse, Marokkaanse of Turkse achtergrond (Van den Broek et al., 2005 en 2009; Van den Broek & Keuzenkamp, 2008).⁷

Het beeld dat oprijst uit de beschikbare studies en statistieken is dat de cultuurdeelname van mensen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond respectievelijk een 'niet-westerse' migratieachtergrond structureel achterblijft bij die van mensen met een 'Nederlandse' of 'westerse' achtergrond. Dit geldt het sterkst voor klassieke podiumkunst, musea en beeldende kunst, maar ook voor populaire podiumkunst, festivals en film.

In de afgelopen tien jaar is nog altijd sprake van een significant lagere deelname van mensen met een 'niet-westerse' migratieachtergrond aan bijna alle onderzochte culturele activiteiten (Van den Broek, 2021).⁸ Alleen het bibliotheekbezoek ligt significant hoger voor

⁶ Aanvankelijk gebeurt dit met de vierjaarlijkse AVO-enquête over het gebruik dat Nederlanders maken van allerlei publieke diensten (AVO 1995-2007), vanaf 2012 met de tweejaarlijkse Vrijtijdsomnibus (VTO, 2012-2020).

⁷ Vanaf de jaren tien wordt in SCP-rapporten en CBS-statistieken alleen nog onderscheid gemaakt tussen mensen met een 'Nederlandse', 'westerse' en 'niet-westerse' migratieachtergrond (Van den Broek, 2021; Cultuurmonitor, 2021). De bovengenoemde klassieke migratiegroepen worden tot de categorie 'niet-westers' gerekend.

⁸ De tabellen in Van den Broek (2021), waarop figuur 1 is gebaseerd, bevatten zowel ongecontroleerde en gecontroleerde gegevens, gebaseerd op geïndexeerde cijfers. Er is geïndexeerd (100 is index getal) om de spreiding van verschillende aspecten van culturele betrokkenheid eenvoudiger te kunnen vergelijken. De staven in de grafiek representeren de ongecontroleerde gegevens, terwijl de lijnen gecontroleerde gegevens

mensen met een niet-westerse migratieachtergrond. De interesse in erfgoed en erfgoedbeoefening vertoont geen significante verschillen.

Opleiding blijft sterk bepalend voor wat mensen doen en laten op cultureel gebied. Inkomen, speelt – zekere na controle voor opleiding – veel minder een rol. Naarmate mensen meer opleiding hebben genoten zijn ze actiever op vrijwel alle onderzochte terreinen. Een belangrijke conclusie is dat ook na controle voor opleiding en andere kenmerken zoals inkomen of stedelijkheid, de deelnameverschillen tussen mensen met een niet-westerse achtergrond en de andere twee herkomstgroepen niet (volledig) verdwijnen.

Zo nemen Turkse en Marokkaanse Nederlanders vaker deel aan ‘gecanoniseerde’ cultuur naarmate ze hoger opgeleid zijn, maar toch minder vaak dan Nederlanders zonder migratieachtergrond die eenzelfde opleidingsniveau hebben (Kraaykamp, Notten & Bekhuis, 2014). Naast opleiding is ook de mate van identificatie met Nederland en het sociale netwerk van belang. Turkse en Marokkaanse Nederlanders gaan veel vaker naar een klassiek concert, theatervoorstelling of museum naarmate ze zich sterker met Nederland identificeren. Dit geldt vooral voor hoogopgeleiden. Daarnaast bezoeken Turkse en Marokkaanse Nederlanders, ongeacht hun opleiding, vaker een theater, concertzaal of museum naarmate ze meer Nederlandse en meer hoogopgeleide vrienden hebben (Kraaykamp, Notten & Bekhuis, 2014).

Verschillen in waardering en toegankelijkheid van het culturele aanbod

Een lagere participatiegraad wordt vaak geduid in termen van kenmerken van de betrokkenen. Zo zouden zij niet beschikken over het culturele kapitaal, de opleiding, de kennis en vaardigheden om van bepaalde cultuurvormen te genieten. Maar ook kenmerken van het aanbod kunnen ten grondslag liggen aan een geringere participatie in bepaalde culturele activiteiten. Daarom is het van belang om inzicht te krijgen in hoe mensen met een andere culturele achtergrond zelf over het culturele aanbod denken, wat zij belangrijk vinden, hoe tevreden ze zijn, en welke lacunes en drempels ze ervaren. Ondanks alle beleidsaandacht voor culturele diversiteit en de participatie van mensen met een migratieachtergrond, bieden beleidsstudies en beleidsstatistieken hierover slechts globale informatie.

Belang van gevarieerd cultureel aanbod

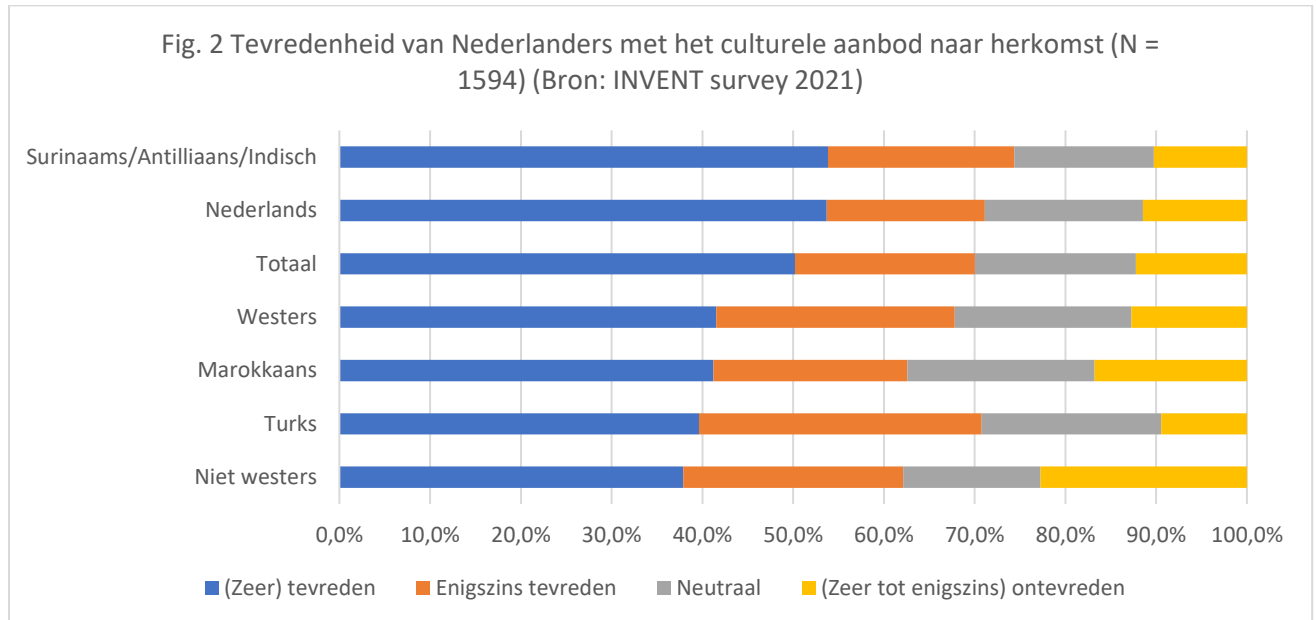
Zeventig procent van de Nederlanders vindt een gevarieerd cultureel aanbod belangrijk voor de samenleving, terwijl bijna de helft (49%) dit ook voor zichzelf van belang acht (Van den Broek, 2021). Een kwart tot een derde van de bevolking heeft hier geen uitgesproken mening over (SCP, 2020). Slechts weinig mensen vinden een gevarieerd cultureel aanbod maatschappelijk (7%) of persoonlijk (20%) onbelangrijk (SCP, 2020). Naarmate mensen hoger zijn opgeleid hechten ze meer waarde aan een gevarieerd cultureel aanbod, maar ook herkomst speelt een rol. Mensen met een niet-westerse achtergrond hechten meer belang aan een gevarieerd cultureel aanbod (Van den Broek, 2021). Dit kan wijzen op een behoefte aan een meer ‘multicultureel’ aanbod en/of aanbod gericht op de eigen herkomstgroep.

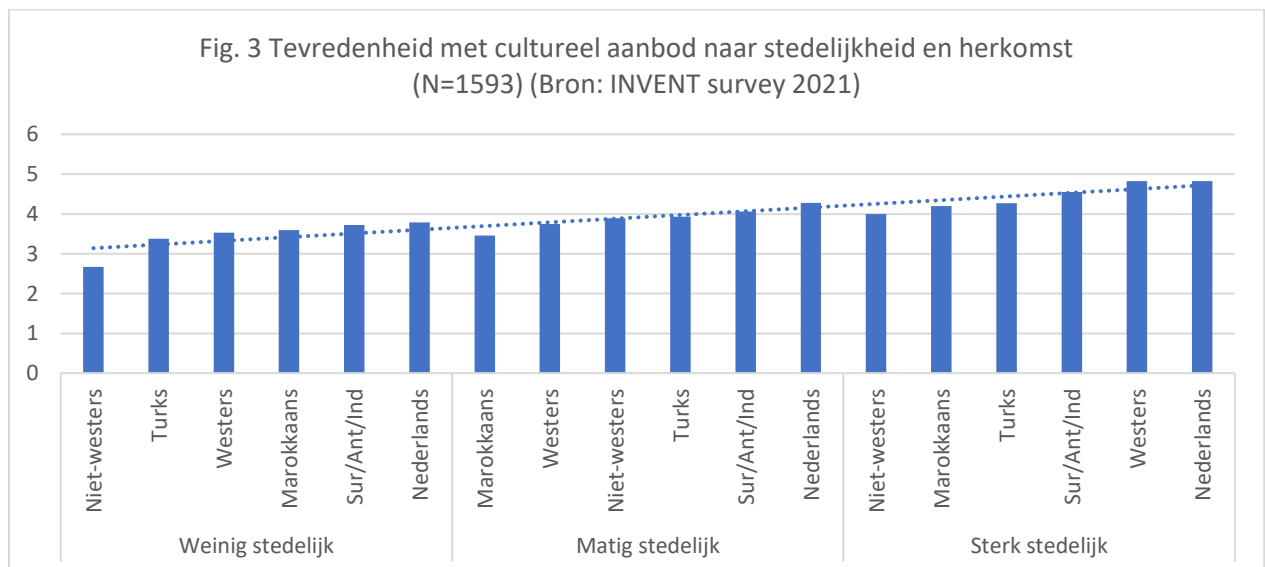
representeren, waarin rekening wordt gehouden met effect van opleidingsniveau, inkomen, geslacht, leeftijd, stedelijkheid.

Tevredenheid met culturele aanbod

Ruim de helft van de Nederlanders is (zeer) tevreden met het culturele aanbod in zijn woonomgeving (SCP, 2020). Een minderheid (circa 7%) is uitgesproken ontevreden, terwijl circa een derde neutraal is.

De recente INVENT-enquête geeft inzicht in verschillen in tevredenheid met het culturele aanbod tussen Nederlanders met en zonder migratieachtergrond.⁹ Mensen met een Nederlandse, Indische, Surinaamse of Antilliaanse achtergrond tonen zich vaker (zeer) tevreden dan mensen met een Marokkaanse, Turkse of andere achtergrond. Laatstgenoemde groepen geven vaker aan ‘enigszins tevreden’ of ‘noch tevreden/noch ontevreden’ te zijn. Expliciete ontevredenheid met het culturele aanbod komt het vaakst voor bij mensen met een niet-westerse of een Marokkaanse achtergrond.

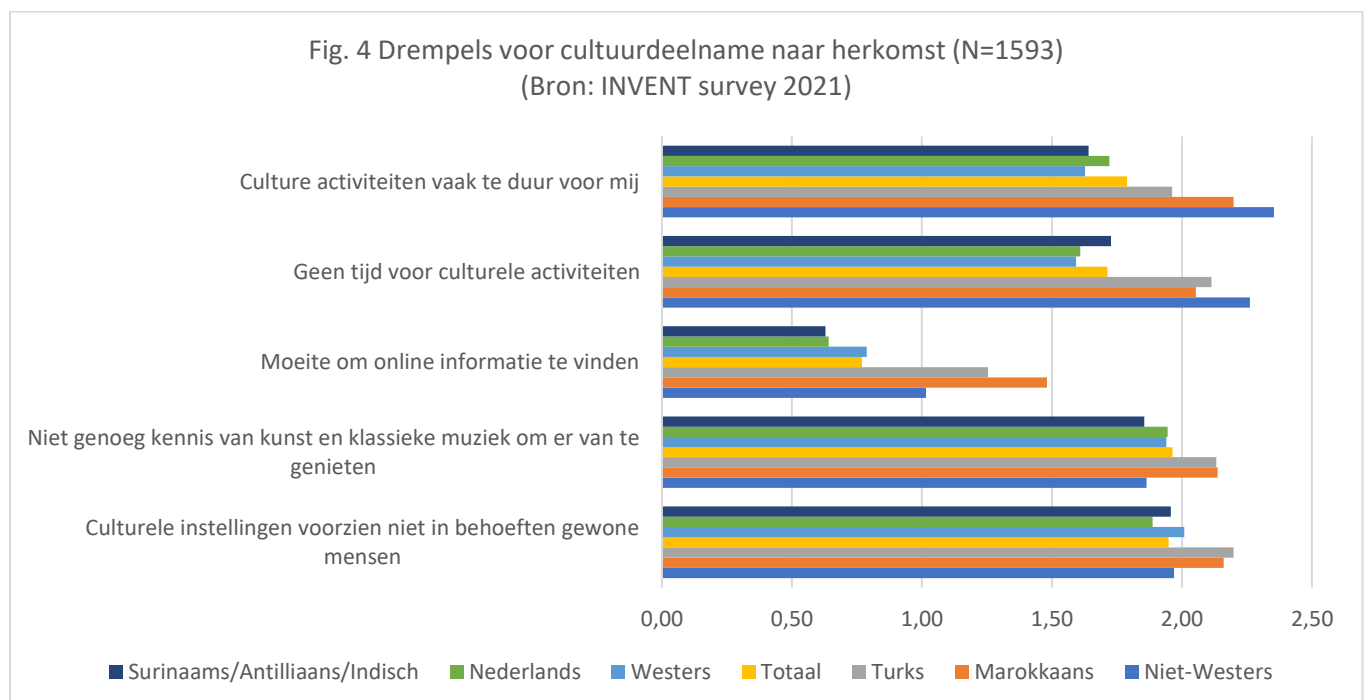
⁹ Zie noot 1.

Het culturele aanbod in steden, en zeker in grote steden, is veel groter en gevarieerder dan elders. Gemiddeld zijn inwoners van grote(re) steden dan ook duidelijk tevredener met het culturele aanbod dan mensen die in kleinere steden en gemeenten zijn gevestigd (zie figuur 3). Ook inkomen heeft een positief effect. Opleiding en leeftijd spelen in dit kader – anders dan in de verklaring van de deelname van mensen aan uiteenlopende cultuurvormen – geen rol van betekenis.

De verschillen in tevredenheid tussen de zes herkomstgroepen (zie figuur 2) zijn echter niet te herleiden tot verschillen in stedelijkheid, inkomen, opleiding of leeftijd. Ook na controle voor deze factoren blijken mensen met een Turkse, Marokkaanse of andere niet-westerse achtergrond significant minder tevreden met het culturele aanbod.¹⁰ Hun tevredenheid neemt weliswaar toe naarmate zij in een stedelijker omgeving wonen (zie figuur 3) en een hoger inkomen hebben, maar is toch significant lager dan bij de andere drie herkomstgroepen.

Drempels voor cultuurdeelname

Mensen kunnen onder meer tegen financiële, tijd-, kennis-, informatie- en sociale drempels aanlopen, waardoor ze weinig of geen gebruik maken van het culturele aanbod (Ranshuysen, 2005). Deze drempels kunnen ook een reden vormen waarom mensen minder tevreden zijn met het culturele aanbod. De INVENT-enquête ging na in hoeverre Nederlanders met uiteenlopende culturele achtergronden zich herkennen in vijf potentiële drempels voor cultuurdeelname (figuur 4).¹¹

¹⁰ Met een multivariate regressieanalyse is getoetst in hoeverre de te verklaren variabele – hier de tevredenheid met het culturele aanbod – verandert als de verklarende variabelen één eenheid groter worden, terwijl alle andere variabelen in het model constant worden gehouden. De specifieke resultaten zijn opvraagbaar bij de auteurs.

¹¹ Het laatste representatieve bevolkingsonderzoek naar mogelijke drempels voor cultuurdeelname dateert van 2013 (Van den Broek, 2013). Representatief landelijk onderzoek naar de mate waarin deze drempels een rol spelen voor mensen met en zonder migratieachtergrond ontbrak tot dusver.

Gebrek aan geld, tijd en informatie spelen het sterkst bij mensen met een niet-westerse, Turkse en Marokkaanse achtergrond. Marokkaanse en Turkse respondenten geven bovendien het vaakst aan dat zij de kennis missen om van gecanoniseerde (westerse) cultuur te genieten en dat het aanbod van culturele instellingen niet aansluit bij de behoeften van gewone mensen.

Mensen hebben minder last van deze drempels naarmate zij over meer opleiding en inkomen beschikken, in een stedelijker omgeving verkeren en jonger zijn. Ook na controle voor deze factoren liggen de ervaren drempels voor mensen met een Turkse, Marokkaanse of niet-westerse achtergrond nog altijd significant hoger dan bij de andere herkomstgroepen.¹²

Lacunes in het culturele aanbod

In de INVENT-enquête is – met een open vraag – ook gepolst wat mensen het meest missen aan cultureel aanbod in de plaats waar ze wonen. Uiteraard hangen de antwoorden sterk samen met de locatie waar mensen wonen. Inwoners van kleinere plaatsen noemen vaak infrastructurele zaken (theater, bioscoop, muziekconcerten), terwijl stedelingen doorgaans specifiekere dingen missen (bijvoorbeeld performance art, Caribisch georiënteerde evenementen).

In de antwoorden van mensen met een migratieachtergrond vallen twee duidelijke patronen op. Ten eerste geeft men relatief vaak aan behoefte te hebben aan meer sociale culturele evenementen zoals markten, braderieën, *food festivals* en stadsfeesten. Het gaat hier vooral om mensen die in middelgrote of kleine plaatsen wonen. Ten tweede blijken Turkse, Marokkaanse, Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders aanbod te missen dat aansluit bij hun culturele achtergrond, of – meer algemeen – dat afkomstig is uit andere culturen dan de Nederlandse. Deze twee lacunes vinden we overigens ook bij Nederlanders zonder migratieachtergrond. Er liggen hier dus duidelijk kansen voor beleidsmakers om het culturele aanbod beter te laten aansluiten bij de behoeften van de Nederlandse bevolking in de volle breedte. Meer algemeen roepen deze uitkomsten de vraag op of de nadruk binnen het cultuurbeleid op geïnstitutionaliseerde cultuur niet systematisch een deel van de bevolking veronachtzaamt. Dit kan leiden tot gevoelens van achterstelling en onvrede bij uiteenlopende bevolkingsgroepen (zie hoofdstuk 7 en hoofdstuk 8) – mensen met een migratieachtergrond, een lager inkomen en/of een woonomgeving met weinig culturele voorzieningen – en maatschappelijke tegenstellingen en conflicten in de hand werken.

Conclusie

Al bijna veertig jaar streeft de Nederlandse overheid naar een groter bereik van de gesubsidieerde cultuur onder Nederlanders met een migratieachtergrond. De aandacht is daarbij vooral uitgegaan naar de vijf klassieke migratiegroepen. Hoeveel vooruitgang er precies is geboekt en of bepaalde ‘cultuurnota’-perioden en beleidsmaatregelen succesvoller waren dan andere, valt moeilijk te zeggen. Duidelijk is wel dat Surinaamse, Antilliaanse en Indische Nederlanders en mensen met een ‘westerse’ migratieachtergrond zich tegenwoordig

---

¹² Dit is wederom getoetst met een multivariate regressieanalyse. De resultaten zijn beschikbaar op aanvraag bij de auteurs.

niet of nauwelijks onderscheiden van Nederlanders zonder migratieachtergrond in de mate waarin ze participeren in een breed scala van culturele activiteiten. Het cultuurbereik onder mensen met een ‘niet-westerse’ migratieachtergrond, en onder Marokkaanse of Turkse Nederlanders ligt daarentegen structureel lager dan voor andere herkomstgroepen.

De geaggregeerde cijfers geven echter geen inzicht in de ongetwijfeld aanzienlijke verschillen in cultuurparticipatie binnen de groeiende, zeer diverse groep van mensen ‘met een andere migratieachtergrond’ (zie hoofdstuk 5). Het cultuurdeelnameonderzoek besteedt nog geen gerichte aandacht aan deze superdiversiteit, evenmin als het huidige cultuurbeleid. Zeker voor de grote, superdiverse steden wordt het echter steeds urgenter om in hun cultuurbeleid ook rekening te houden met de talrijke nieuwe migrantengroepen die zich hier gevestigd hebben of hier tijdelijk verblijven.

Focus op diversificatie van aanbod

Lang is gedacht dat de geobserveerde ‘achterstanden’ in cultuurdeelname vanzelf zouden verdwijnen, naarmate meer mensen uit de betreffende groepen in Nederland zijn geboren en getogen, het Nederlands goed machtig zijn, een hogere opleiding hebben (Van den Broek & Keuzekamp, 2008) en zich sterker met Nederland identificeren (Kraaykamp et al., 2014). Maar ook Turkse en Marokkaanse Nederlanders die hier zijn geboren en de Nederlandse taal goed beheersen, maken nog altijd minder gebruik van het gesubsidieerde culturele aanbod dan even hoogopgeleide Nederlanders zonder migratieachtergrond. Deze verschillen in cultuurdeelname zullen in de toekomst daarom waarschijnlijk hoogstens kleiner worden, maar niet vanzelf verdwijnen. Ons onderzoek laat zien dat ondervertegenwoordigde groepen meer drempels voor deelname ervaren en minder tevreden zijn met het culturele aanbod. Enerzijds heeft men behoefte aan meer ‘multicultureel’ en ‘divers’ aanbod, anderzijds aan aanbod dat aansluit bij de eigen culturele achtergrond. Een oplossing moet daarom vooral aan de aanbodkant gezocht worden. Daarbij volstaat het niet om bestaand aanbod toegankelijker te maken met behulp van een doelgroepgericht marketing- of prijsbeleid. Het is zaak om het gesubsidieerde culturele aanbod zodanig te transformeren dat het ook voor deze groepen aantrekkelijke en waardevolle onderdelen bevat.

Diversificatiestrategieën

Verskillende strategieën om een diverser en inclusiever aanbod te realiseren worden met wisselend succes toegepast binnen de cultuursector. Via gastoptredens en coproducties met ‘diverse’ makers uit specifieke doelgroepen proberen gevestigde gezelschappen en orkesten bijvoorbeeld nieuw publiek te trekken uit deze groepen.¹³ In veel gevallen leidt dit tot geslaagde culturele evenementen, die inderdaad een gemêleerder publiek trekken. Criticasters vinden dergelijke *crossovers* echter vaak artistiek-inhoudelijk geforceerd en ontoereikend om nieuw publiek blijvend te binden (Van Eijck, 2021). Zij zien liever dat subsidiegevers meer middelen vrijmaken voor een structurele ondersteuning van zogenoemde ‘nieuwe’ makers en instellingen. Die kunnen doelgroepen vaak beter bereiken omdat zij zelf uit deze groepen voortkomen of in nauw contact met hen staan, bijvoorbeeld

---

¹³ Het Amsterdamse Metropole Orkest organiseert in juni bijvoorbeeld het Turkey Now! Festival met als publiekstrekker de bekende Turkse zangeres Candan Erçetin.

omdat ze in de buurt gevestigd zijn of juist geen vaste plek hebben, maar hun publiek zelf opzoeken. Bekende voorlopers zijn het Rotterdamse Zuidpleintheater en Wijktheater die al jarenlang laten zien hoe nauw contact en samenwerking met lokale gemeenschappen kan bijdragen om bewoners van minder welgestelde en ‘gekleurde’ wijken te betrekken.

Programmerende instellingen zoals theaters, schouwburgen, musea of bibliotheken kunnen hun aanbod relatief eenvoudig diversifiëren door een grotere verscheidenheid aan makers, gezelschappen, genres, tradities, smaken en perspectieven in te sluiten. Hiermee zijn de afgelopen jaren de nodige successen geboekt, zeker ook als het gaat om het genereren van bredere maatschappelijke aandacht en erkenning voor culturele tradities, ervaringen en perspectieven van minderheidsgroepen (denk bijv. aan de recente Slavernijtentoonstelling in het Rijksmuseum of de tentoonstelling over Marokkaanse moderne kunst in het Cobramuseum). In veel gevallen worden de groepen die men graag zou willen betrekken, echter niet of nog maar mondjesmaat bereikt. Zo spelen ‘makers van kleur’ bij de gevestigde podiuminstellingen nog regelmatig voor een overwegend ‘wit’, hoogopgeleid, ouder publiek.

De kans dat dit wel lukt, is groter wanneer instellingen investeren in dialoog en samenwerking met vertegenwoordigers van de beoogde doelgroepen en hen actief betrekken – als ‘kritische vrienden’,¹⁴ ‘co-creators’ (Horvath & Carpenter, 2020) of ‘meemakers’¹⁵ – in de ontwikkeling van cultuuraanbod. Zij zijn bekend met de interesses, voorkeuren en communicatiekanalen van de doelgroep en weten hoe ze deze moeten aanspreken (Trienekens, 2021). Via participatieve processen en projecten raken instellingen bovendien vertrouwd met nieuwe publieksgroepen en ontstaan vaak duurzame samenwerkingsverbanden, die hen in staat stellen een diepgaande band met specifieke groepen en gemeenschappen op te bouwen.

Zo’n op dialoog, samenwerking of co-creatie gestoelde aanpak is niet nieuw (Van Eijck & Bisschop Boele, 2018), maar krijgt de laatste jaren wel hernieuwde aandacht. Zowel landelijk als lokaal zet het cultuurbeleid sterker in op een *bottom-up* benadering om zowel aanbod als publiek te diversifiëren. Dit gebeurt enerzijds via de ondersteuning van ‘nieuwe’ makers en instellingen, anderzijds via participatieve initiatieven en projecten in samenwerking met specifieke doelgroepen en lokale gemeenschappen. Sociale achtergrond is daarbij vaak minder belangrijk dan wat mensen rechtstreeks bindt: de plaats waar zij samenleven. Deze aanpak lijkt het meest geëigend om ondervertegenwoordigde publieksgroepen te bereiken, maar biedt ook goede kansen om nieuw, ‘multicultureel’ aanbod te ontwikkelen dat een zeer divers samengesteld publiek aanspreekt.¹⁶ Naarmate de diversiteit van de bevolking groeit, is hier steeds meer behoefte aan en ligt het ook voor de hand om hier sterker op te focussen.

Dit laat onverlet dat het beleid ook gevestigde culturele instellingen en makers moet blijven stimuleren om een diverser en inclusiever aanbod te realiseren, waarin uiteenlopende bevolkingsgroepen zich kunnen herkennen, maar waarin ze ook nieuwe culturele ervaringen

---

¹⁴ Kritische vrienden: do's en don'ts – Code Diversiteit & Inclusie. Zo werkt het Van Gogh museum met de ‘Beeldbrekers’, een externe denktank van jongvolwassen studenten en professionals tussen de 18 en 30 jaar oud met een biculturele achtergrond.

¹⁵ Onder meer in het kader van de MeeMaakPodia-regeling van het Fonds voor Cultuurparticipatie zijn hier positieve resultaten mee geboekt (Trienekens, 2021).

¹⁶ Zo boekt het Rotterdamse Kunstinstituut Melly (voorheen Witte de With) goede resultaten met zijn ‘Collectief leren’-programma waarin een diverse groep Rotterdamse jongeren de kans krijgt om gezamenlijk mee vorm te geven aan kunst, cultuur en stad.

en inzichten kunnen opdoen en geconfronteerd worden met andere perspectieven. Beide elementen zijn cruciaal in een diverse samenleving.

Literatuur

Bos, E. (2011). *Beleid voor cultuur en immigranten: rijksbeleid en uitvoeringspraktijk 1980-2004* (diss.). Universiteit van Amsterdam.

Broek, A. van den (2013). *Kunstminnend Nederland? Interesse en bezoek, drempels en ervaringen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Broek, A. van den (2021). *Wat hebben mensen met cultuur? Culturele betrokkenheid in de jaren tien*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Broek, A. van den & Keuzenkamp, S. (red.) (2008). *Het dagelijks leven van allochtone stedelingen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Broek, A. van den, Huysmans, F. & Haan, J. de (2005). *Cultuurminnaars en cultuurmijders. Trends in de belangstelling voor kunsten en cultureel erfgoed*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Broek, A. van den, Haan, J. de, & Huysmans, F. (2009). *Culturbewonderaars en cultuurbeoefenaars: Trends in cultuurparticipatie en mediagebruik*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

CBS (2021). Dossier Asiel, migratie en integratie. www.cbs.nl/nl-nl/dossier/dossier-asiel-migratie-en-integratie/hoeveel-mensen-met-een-migratieachtergrond-wonen-in-nederland-.

Cultuurmonitor (2021). Cultuur en participatie. Amsterdam: Boekmanstichting. www.cultuurmonitor.nl/thema/cultuur-en-participatie/

Delhaye, C. (2018). Inclusiviteit in het post-multiculturalisme-tijdperk. Diversiteitsbeleid van de rijksoverheid. *Boekman*, 30(115), 8-11.

Eijck, K. van (2021). Ander publiek vereist voor ander aanbod. *Boekman*, 33(129), 4-7.

Eijck, K. van & Bisschop Boele, E. (2018). Van de canon en de mug: Een inventarisatie van inzichten rondom de culturele niet-bezoeker. Een notitie geschreven in opdracht van het Ministerie van OCW.

Horvath, C. & Carpenter, J. (Eds.). (2020). *Co-creation in theory and practice: Exploring creativity in the Global North and South*. Policy Press.

Janssen, S. et al. (2020). INVENT. European inventory of societal values of culture as basis for inclusive cultural policies the globalizing world. <https://inventculture.eu/>.

Jennissen, R., Engbersen, G., Bokhorst, M. & Bovens, M. (2018). *De nieuwe verscheidenheid. Toenemende diversiteit naar herkomst in Nederland*, Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.

Kraaykamp, G., Notten, N. & Bekhuis, H. (2014). Cultuurparticipatie van Turken en Marokkanen in Nederland. Toetsing van een identificatie- en socialenetwerkverklaring. *Mens & Maatschappij*, 89(2), 201-220.

LAgrou Leisure & Arts Consulting (2009). *De olifant in de kamer: staalkaart culturele diversiteit in de basisinfrastructuur*. Utrecht: Netwerk CS.

- Pots, R. (2010). *Cultuur, koningen en democraten: overheid & cultuur in Nederland. 4e druk*. Nijmegen: Sun.
- OCW/Nuis, A. (1996). *Pantser of ruggegraat. Cultuurnota 1997-2000*. Zoetermeer: Ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschap.
- OCW/Ploeg, R. van der (1999). *Ruim baan voor culturele diversiteit*. Zoetermeer: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Onderwijs.
- OCW/Ploeg, R. van der (2000). *Cultuur als confrontatie: cultuurnota 2001-2004*. Zoetermeer: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- OCW/Laan, M. van der (2003). *Meer dan de som. Beleidsbrief cultuur 2004-2007*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- OCW/Plasterk, R. (2007). *Kunst van leven. Cultuurnota 2009-2012*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- OCW/Zijlstra, H. (2011). *Meer dan kwaliteit. Een nieuwe visie op cultuurbeleid. Cultuurnota 2013-2016*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
- OCW/Bussemaker, J. (2015). *Ruimte voor cultuur. Uitgangspunten cultuurbeleid 2017-2020*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- OCW/Engelshoven, I. van (2018). *Cultuur in een open samenleving. Cultuurnota 2021-2024*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- Ranshuysen, L. (2005). *Onzichtbare drempels. Een analyse van het publiekspotentieel voor Nederlandse musea in het kader van het project museale strategie*. Rotterdam: Onderzoeksbureau Letty Ranshuysen.
- SCP (2020). *Vrije tijd | De sociale staat van Nederland: 2020*. Sociaal en Cultureel Planbureau. <https://digitaal.scp.nl/ssn2020/vrije-tijd/>.
- Trienekens, S. (2021). *Publiek ter discussie, discussie over publiek. Boekman, 33 (129), 32-37*.
- WVC (1982). *Cultuuruitingen en migranten: een actieplan*. Rijswijk: Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur.
- WVC (1987). *Beleidsnotitie Cultuuruitingen van etnische minderheden 1987-1989*. Rijswijk: Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur.
- WVC/Ancona, H. d' (1990). *Brief over het Categoriele beleid Kunstuitingen van minderheden 1990-1992*. Rijswijk: Ministerie van WVC.